

מלכות דוד בירושלים (ה) / פועלו של דוד למען המקדש (חלק ב)

גבוה אם דרך מתוקן להם עולין על הר כיוצא בו ולא יותר לפיכך אף החופרים בהרים שבבבל הסמוכה לפרת מוציאים מים)) (סוכה נג; מקבילה במכות יא).¹

ב. בניית היסודות

דוד בנה את היסודות שנאמר 'ויקם דוד המלך על רגליו' וגו' (דה"א כ"ח, ב), ושלמה בנה את העליונות שנאמר 'בנה בניתי בית זבול לך' (מל"א ח', יג) (שיר השירים רבה א ו).

ג. קידוש המקום

...כי קדיש דוד רצפה עליונה קדיש או דילמא עד לארעית דתהומא קדיש [תרגום]: כאשר קידש דוד את המקדש, האם את הרצפה העליונה בלבד קידש, או שמא עד תחתית התהום קידש? ותיבעי ליה כל העזרה כולה? לעולם פשיטא ליה דעד דארעית דתהומא קדיש... (זבחים כד ע"ב).

ב. פרקי המקדש – חלק מתשובתו של דוד?

לא ניתן לקבוע בבירור את זמן התרחשותם של המפקד ושל ההכנות המרובות של דוד לבניין המקדש. גם זמן חטאו של דוד באוריה ובבת שבע אינו ידוע (שמ"ב י"א), אך מסדר הפרקים מסתבר שהוא היה במחצית השנייה של חיי דוד. בפרשות הקשות הבאות בעקבות החטא (תמר, אמנון, אבשלום, שמעי בן גרא, שבע בן בכרי) ניכר כי דוד איבד את ההנהגה בכל הנוגע לסדרי המלכות והשלטון. אם כל המסופר בדה"א כ"א-כ"ט – המפקד, גילוי מקום המקדש וההכנות האינטנסיביות לבניינו – אכן התרחשו לאחר החטא,² שמא נוכל לומר כי עזרא הסופר מתאר את פועלו של דוד למען המקדש כתיקון לחטאו? הייתכן כי הקב"ה אפשר לדוד לממש את רצונו העז ולקדם את בניין המקדש תוך הימנעות מענייני השלטון כתשובה וקבלת הדין?³ אם כן, נמצא שבשנות מלכותו

לאחר שביירנו בשיעור הקודם את פועלו של דוד למען המקדש, נבחן בשיעור זה מה בנה דוד בפועל ("בשטח") על פי חז"ל ונסה לתת התייחסות כוללת לפרקי המקדש אצל דוד.

א. מה בנה דוד בפועל

אף על פי שנאסר על דוד לבנות את בית המקדש, חז"ל אומרים כי הוא בנה בפועל חלק מתשתיתו:

א. כריית השיתין

בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפא עלמא. אמר דוד: מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה בתהומא ומנח? ליכא דקאמר ליה מידי. אמר דוד: כל דידע למימר ואינו אומר יחנק בגרונו. נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כולו, על אחת כמה וכמה! אמר ליה: שרי. כתב שם אחספא ושדי לתהומא ונחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי. כי חזי דנחית טובא אמר: כמה דמידלי טפי מרטב עלמא, אמר חמש עשרה מעלות ואסקיה חמיסר אלפי גרמידי ואוקמיה באלפי גרמידי. אמר עולא: שמע מינה סומכא דארעא אלפי גרמידי. והא חזינן דכרינן פורתא ונפקא מיא? אמר רב משרשיא: ההוא מסולמא דפרת.

[תרגום: בשעה שכרה דוד את השיתין (החלל שתחת המזבח, ל"ל) עלה התהום וביקש לשטוף את העולם. אמר דוד: היש מי שיודע אם מותר לכתוב את השם על חרס ולזרקו בתהום כדי שינוח על נקב התהום (על פי רש"י)? ולא היה מי שהשיבו דבר. אמר דוד: כל שיודע ואינו אומר – ייחנק בגרונו. נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו (רש"י): לבדוק את הסוטה ואם טהורה היא יאה שלום ביניהם) אמרה תורה: שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כולו, על אחת כמה וכמה! אמר לו: מותר. כתב את השם על החרס וזרקו לתהום, וירד התהום ששת אלפים אמה. כשראהו דוד שירד הרבה, אמר: כל כמה שהתהום גבוה מתלחלח יותר העולם. אמר חמש עשרה מעלות והעלהו חמשת אלפים אמה והעמידו באלף אמה. אמר עולא: למד מכאן שעובי הארץ עד התהום אלף אמה. והלוא רואים אנו שכורים מעט ויוצאים מים? אמר רב משרשיא: מים אלו באים מסולמו של נהר פרת (רש"י): מעלות העשויות כמחילות שבהן מי פרת עולין תחת הקרקע לפי שפרת גבוה מוצאו מאד כדאמרין בבכורות (דף נה ע"א) כל הנהרות למטה מפרת, ומים היוצאים מהר

1 לא נוכל להרחיב כאן על הרעיונות הרבים העולים באגדה זו. נציין רק את התפיסה שיסודות המקדש תלויים על בלימה – על חרס האוטם את פי התהום העומד להתפרץ; דווקא המקום היציב ביותר, המבטא את קביעות השראת שכינה בעולם, מושתת על יסודות התלויים ועומדים כל העת. אפשר שאגדה זו קשורה גם לעניין קרבת ירושלים למדבר, שעליו הרחבנו בשנת ה'תשס"ה (שיעור 15, "הטופוגרפיה של ירושלים הקדומה (חלק ג') – זיקת ירושלים למדבר").

2 אפשרות זו מתיישבת היטב עם פנייתו של דוד לשלמה בפרקים אלו כאל אדם מבוגר, המסוגל לקבל עליו אחריות לבניין המקדש.

3 אמנם בדברי הימים מתואר דוד כדמות פעלתנית ומרצת, המכנסת את עם ישראל ומנהיגו ומזרזת אותם לבניין. אך ייתכן שפעלתנות זו הייתה

אמר רבי יצחק: מי שהוא אוהב מצות אינו שבע מן המצות. כיצד? את מוצא שני גדולי עולם דוד ומשה ולא שבעו. דוד, אף על פי שאמר לו הקב"ה 'רק אתה לא תבנה לי את הבית הזה' (דה"ב ו', ט), היה דוד אומר לעצמו: וכי מפני שאמר לי הקב"ה 'אתה לא תבנה לי הבית' אני יושב?! מה עשה, זירז את עצמו והתקין כל צרכיו עד שלא מת, מנין שנאמר 'והנה בעניי הכינותי לבית א-להי' (דה"א כ"ב, יד). וכן משה אף על פי שאמר לו הקב"ה 'כי לא תעבור את הירדן הזה' (דברים ג', כז), אמר משה: אני עובר מן העולם ואיני מפרש להם ערי מקלט?! מיד 'אז יבדיל משה' (שם ד', מא) (דברים רבה ב כז).

מעניין שחז"ל קשרו גם את הקמת המשכן למסירות נפש – מסירות נפשו של חור על קדושת השם בחטא העגל:

דבר אחר: 'ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור' (שמות ל"ב, ט) – מה ראה להזכיר כאן חור? אלא בשעה שביקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים נתן נפשו על הקב"ה ולא הניח, עמדו והרגוהו, אמר לו הקב"ה: חייך שאני פורע לך. משל למלך שמרדו עליו לגיונותיו, עמד שר הצבא שלו ונלחם עמהם, אמר להם: על המלך אתם מורדים?! עמדו והרגו אותו. אמר המלך: אילו ממון נתן לי – לא הייתי צריך לפרוע לו? על אחת כמה וכמה שנפשו נתן עלי, מה אני עושה לו, אלא כל בנים שיצאו ממנו אני מעמידם דוכסים ואפרכים. כך בשעה שעשו ישראל העגל עמד חור ונתן נפשו על הקב"ה. אמר לו: חייך, כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם, שנאמר 'ראו קרא ה' בשם בצלאל... וימלא אותו רוח א-להים', ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת שנאמר 'ויעשו כל חכם לב' (שם ל"ו, ח), ולא בבני אדם אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר 'חכמה ותבונה בהמה' (שם, א), בהמה כתיב, שנתנה חכמה באדם ובבהמה, ולא נתפרסם מכלם אלא בצלאל, הוי 'קרא ה' בשם בצלאל' (שמות רבה מח ג).

המשך חכמה (בפירושו לשמות ל"ה, ט) רואה את מסירות הנפש של חור כהמשך למסירות הנפש של שבט יהודה על ים סוף:⁷

הענין דמסירת נפש צריך להיות שלא בחקירה והתחכמות יתירה, ויהודה מסר עצמו בים במסירות נפש, כמו דאיתא בתוספתא דסוטה, וכן חור מסר עצמו בעגל. דהחקירה תעכב (ברצון פנימי) מלמסור נפשו על קדוש השם יתברך כעדות יעב"ץ החסיד. לכן אמר שבעבור זה שלא חקרו ולא נתחכמו יותר מדי, לכן 'וימלא אותו... בחכמה ובעדע' וכו', והבן.

המאחרות עסוק דוד בתשובה על חטאיו הראשונים ומשקיע את כל מאודו בהכנות המרובות לבניין המקדש.⁴

אפשרות זו, שההכנות לבניין המקדש היו חלק מתיקון החטא ותשובה עליו, מתיישבת היטב עם דעת הרד"ק כי הכתוב "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" (דה"א כ"ב, ח) מתייחס בין השאר לדמי אוריה החתי. בהכנות לבניין המקדש – המהווה ניגוד מובהק לשפיכות דמים ולמוות, בהיותו מבטא חיי נצח המרוחקים באופן קיצוני מכל צד של אכזריות ופגיעה בזולת – יש אפוא משום תיקון ישיר לחטא.

הדבר מתאים גם לדברי הגמרא הקושרים בין השלמת הבניין עם הכנסת הארון לקודש הקודשים ובין מחילת עווננו של דוד:

מאי דכתיב 'עשה עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו' (תהילים פ"ו, יז)? אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מחול לי על אותו עון. אמר לו: מחול לך. אמר לו: עשה עמי אות בחיי. אמר לו: בחייך איני מודיע, בחיי שלמה בנך אני מודיע. כשבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים. דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבעה רננות ולא נענה. פתח ואמר: 'שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד' (שם כ"ד, ז)... ולא נענה. כיון שאמר: 'ה' א-להים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך' (דה"ב ו', מב) – מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה, וידעו כל העם וכל ישראל שמחלו לו הקב"ה על אותו עון (שבת ל"א).

ג. בית המקדש של דוד המלך

מסירות הנפש של דוד על בניין המקדש זיכתה אותו שייקרא הבית על שמו,⁵ כדרשתם של חז"ל לכותרתו של מזמור ל' – "מזמור שיר חנכת הבית לדוד". הנה למשל המדרש הזה:

אין הקב"ה מקפח שכר בריה, בכל מקום שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו. רצונך לידע שלמה בנה בית המקדש שנאמר 'ויבן שלמה את הבית ויכלהו' (מ"א ו', יד) ובשביל שנתן דוד נפשו על בית המקדש שנבנה שנאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו וגו' אם אבא באהל ביתי וגו' אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' / וגו' (תהילים קל"ב, א) ולא קיפח הקב"ה שכרו אלא הכתיבו על שמו – 'מזמור שיר חנכת הבית לדוד' (שם ל', א), 'לשלמה' אין כתיב כאן אלא 'לדוד' (במדבר רבה יב ט).⁶

המקדש נקרא על שם דוד כשכר על שנתן נפשו על בניינו. חז"ל מקבילים בין מסירות הנפש של דוד לזו של משה:

7 ראה מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דזוהי בשלח פרשה ה: "...ורבי יהודה אומר בלשון אחר: 'ויבאו בני ישראל בתוך הים' (שמות ל"ד, כב), כיון שעמדו שבטים על הים, זה אומר אין אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים, שנאמר 'סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל' (הושע י"ב, א), מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים, עליו הכתוב אומר 'הושעני א-להים כי באו מים עד נפש' ואומר 'טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת מים שטפנתי' ואומר 'אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה' (תהילים ס"ט, ב-ג, טז).

ממוקדת באותן שנים בבניין המקדש ונכרכה בהימנעות מוחלטת מן ההנהגה בפועל, קבלת הדין וכעונש על החטא. והדברים צריכים עיון.
4 באיזה מובן יכולות ההכנות לבניין להוות תיקון לחטא עם בת שבע? הדבר תלוי כמובן בהבנת מהותו של החטא, למשל: תיקון הפרתה של השראת שכינה בין איש ואשתו (סוטה יז ע"א) על ידי השראת שכינה במקדש; המקדש כמקום טהרה וצניעות, בניגוד לחטא; ועוד.
5 בהמשך שיעורינו נרחיב על היחס בין חלקיהם של דוד ושל שלמה בבניין.
6 ראה גם תנחומא בשלח י'; שכל טוב (מהדורת בובר) שמות ט"ו.

מסירות הנפש של חור, אשר בשכרה בנה בצלאל את המשכן, מוצאת את המשכה בדמותו של בן אחר לשבט יהודה – דוד המלך, המוסר את נפשו על בניין בית ה'.

סיכום

ניסינו להראות כי פועלו של דוד למען המקדש הנו אחד המפעלים המשמעותיים ביותר בחיי דוד, נוסף על הקמת המלכות על כל ישראל.

שאיפתו זו של דוד התבטאה כבר בשלב מוקדם בחייו, כשרק נמשח למלך אך טרם מלך בפועל, בחיפוש מקום המקדש עם שמואל הנביא ובדברים נוספים שעשו יחד לצורך הבית: חלוקת המשמרות, התקנת השיר ותכנון התכניות. משמלך על כל ישראל המשיך דוד בהקדשת שלל המלחמות ובסדרה של פעולות מעשיות: העלאת הארון, הבקשה לבנות, ולאחר שנאסר עליו הבניין עצמו – עשיית כל שלאל ידו לצורך הבניין ולקירובו.

מסירותו האינסופית של דוד לבניין היא דוגמה יחידה במינה לקיום הציווי "לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב, ה), ובשכרה זכה דוד ונקרא בית המקדש על שמו:

מְזֻמֹּר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד (תהילים ל', א).

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי שלי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואר: office@etzion.org.il *
